

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 08.04.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Det moderne gjennombrudd

“Det moderne gjennombrudd” er betegnelsen som den danske litteraturkritikeren Georg Brandes brukte om 1870- og 1880-årene i Norden. Dette “gjennombruddet” er både en kulturell utvikling og en kulturmønster.

Brandes’ “lectures at the University of Copenhagen became the impressive six-volume *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur* (1872-90; Eng. tr. *Main Currents in Nineteenth-Century Literature*, 1903-5). Brandes shows how contrasting currents of revolutionary and reactionary thought dramatically battle throughout the century, and he reiterates that the complacent and provincial Danish culture found itself within the conservative backlash.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 265)

Brandes ga ut boka *Det moderne Gennembruds Mænd* i 1883. Gjennombruddet omfatter både tendenser i samfunnslivet (endringer og nytenking) og i kunsten (spesielt i litteraturen). Når det gjaldt litteraturen, forsvarer Brandes en kritisk realisme som setter problemer under debatt, dvs. som viser og søker løsninger på sosiale problemer. Brandes anbefalte at forfattere koncentrerte seg om “de to stormagter nutiden og virkeligheden”.

“Det moderne gennembrud er den litterære periode, der dækker 1870’erne i Danmark. Kritikeren og litteraturforskeren Georg Brandes, som var én af periodens mest markante skikkelse, formulerede en litterær vision for perioden: “En levende litteratur kendes på, at den sætter Problemer under Debat”. Under det moderne gennembrud udspandt sig en debat, hvor alle autoriteter var til diskussion og perioden var i det hele taget præget af et generelt opbrud fra den dominérende kristelige og idealistiske enhedskultur.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandes’s major theme in his introductory lecture was the cultural backwardness of Denmark. The country was, asserted Brandes, forty years behind current European thought. To correct that situation Brandes demanded that authors put the problems of importance to contemporary society under debate in their works. [...] his followers felt that they were participating in a march toward truth that would

free humankind from the ideological shackles of the past. Young intellectuals from all the Scandinavian countries joined “Brandesianism” in its cultural struggle. The members of the movement were informed and inspired by European thinkers and authors who had, explicitly or implicitly, redefined human existence in secular terms. Whether or not that transition from philosophical idealism to materialism was intended to shatter romantic ideology, its result was to cause metaphysics – including religion – to be judged as offering outdated and false perceptions of reality. The French philosopher Auguste Comte charted human progress as an advance toward factual (“positive”) knowledge of civilization. Such radical German theologians as David Friedrich Strauss and Ludwig Feuerbach (whose thinking had been debated in Denmark in 1848) reduced Christianity to wishful thinking.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 262-263)

“Brandes was an inspirer, an irritant, a sensitive judge of art, a rigid arbiter of taste, an idealist, a bully who liked power, and a person whom men and women, both in Scandinavia and beyond, justly disliked or admired. In short, he was – with all the positive and negative connotations that cluster around that term – a cultural forcefield. [...] In 1870, having completed his doctoral dissertation on the French positivistic critic Hippolyte Taine, he toured those countries in Europe whose cultural currents traditionally had formed Scandinavian thinking and art. The effect of that *Bildungs* journey was that Brandes made himself the intellectual chastiser and overseer of his native culture. Through lectures, journalism, and books he bombarded it with criticism and opinions that were intended to cause profound changes in the thinking of those individuals who were willing and capable of waking up. Like the showman he was, Brandes knew the power of the elegantly turned phrase, the stinging remark, the reductive simplification, the condescending generalization, and – not least – the call to arms, that urgent appeal to kindred souls to rally against repression, stupidity, or simply the forces that were against the dream of a free, healthy individual. It can hardly be amazing that the eloquent Brandes became a hero to the impressionable young, who might have felt, even without him, an urge for new visions.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 264)

“Brandes’s influence grew; he and his supporters found a forum in the new daily *Politiken* (founded 1884; Politics), but after the publication of *Det moderne Gjennembruds Mænd* in 1883, some of his compatriots, such as Holger Drachmann and the Norwegian Bjørnstjerne Bjørnson, parted ways with the literary left. The morality debate that was initiated with Bjørnson’s play *En Hanske* (1883; A Gauntlet) tore old alliances apart, and, as was not unusual for Brandes, those who had been friends were from then on considered to be adversaries. It should not be overlooked, however, that new blood was infused into the circle around Brandes, particularly from the neighboring countries. The early works of the young Norwegian Alexander Kielland were a very radical expression of the ideas of the Modern Breakthrough; the naturalist Amalie Skram left Norway to take up what became a permanent residence in Denmark, where she wrote her grim and impressive *Hellemyrsfolket* (1887-98; The People of Hellemyr); and Arne Garborg,

likewise a naturalist, explored how a stifling society crippled human beings' potential for happiness. The Swede August Strindberg, like Garborg, sided with Brandes against Bjørnson in the morality debate, as did, if less openly, the Swedish novelist Victoria Benedictsson." (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 266)

"In spite of his changes of opinion, his [Brandes'] life can be seen as an attempt to realize the dream of a human being to enjoy life in freedom. A sensual desire for a fulfilling existence runs through Brandes's works, early as well as late." (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 268)

Skjønnlitteraturen krevde på en indirekte måte samfunnsreformer, mer rettferdighet, bedre kår for alle i landet. Kritikken kunne også være mer direkte. Tydelig kritisk litteratur blir ofte kalt tendenslitteratur.

Det er "en ny kunst og en ny dikning som baner seg vei fra ca. 1870 og framover. Forfatterne vender seg mot et nytt stoff. Nye skrivemåter ser dagens lys. 1870- og 80-årene er tiden for det modernes fødselsvei i litteraturen. I de skandinaviske litteraturhistoriene er det derfor vanlig å betegne denne perioden som *Det moderne gjennombrudd*. Det var en kampens tid, en tid hvor diktningen stod i framtidens tegn. Nå skulle det luftes ut. Nå skulle det feies for alle dører. Et nytt samfunn var underveis, og dikterne var besjelet av en vilje til å delta i utformningen av dette. Religiøse og moralske fordommer skulle manes i jorden. Løgn, hykleri og dobbeltmoral i familie- og forretningsliv skulle avsløres. Gud ble erklært for død. Kvinnen ble kalt ut av dukkehjemmet. På ruinene av det gamle skulle et nytt samfunn bygges opp hvor menneskene var friere og lykkeligere, befridd som de ville være fra alle de bånd som hadde hemmet livsutfoldelsen i det "før-moderne" samfunn. "Här riks för att få luft och ljus;/Är kanske inte det tillräckligt?", slår Strindberg retorisk fast i diktet "Esplanadsystemet" fra 1883. [...] Kunstneren skulle ikke idealisere eller opphøye virkeligheten. Han skulle skildre den, og han skulle gå inn i sin tid. Fortiden skulle han legge bak seg. Det var dagens liv på land og i by, gjerne arbeidslivet og den vanligemanns hverdag, som skulle leve motivene. Målet var å gi en så objektiv skildring av tidens sosiale forhold som mulig, og bak dette igjen: en samfunnskritisk holdning som bygde på en optimistisk tro på sannhetens seier og på samfunnsforandring. [...] Gjennombruddsforfatterne var individualister som samtidig var opptatt av samfunnet, som satte samfunnsproblemer under debatt ut fra et individualistisk grunnsyn." (Øystein Rottem i Ettrup m.fl. 1993 s. 10)

Kjente forfattere fra det moderne gjennombrudd er blant andre Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson, Alexander Kielland, Jonas Lie, Amalie Skram, Arne Garborg, Christian Krohg, Hans Jæger, August Strindberg, Victoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler, Jens Peter Jacobsen, Holger Drachmann, Sophus Schandorph, Erik Skram, Henrik Pontoppidan og Edvard Brandes. Mindre kjente forfattere er blant andre Adele Marie Ravnkilde, Olivia Levison, Illa Christensen

og Erna Juel-Hansen. (Mange andre lite kjente kvinnelige forfattere blir presentert i Pil Dahlerups bok *Det moderne gennembruds kvinder*, 1983)

“A purely idealistic position is taken by Mathilde Fibiger (1830-72), who with her debut, *Clara Raphael. Tolv Breve* (1850; Clara Raphael: Twelve Letters), initiated Danish women’s emancipation. She sent her manuscript to J. L. Heiberg, who wrote a preface and had it published under the pseudonym Clara Raphael. Inspired by P. M. Møller’s philosophy of personality, the novel describes a young female teacher’s fight to shape a life of independence. This choice leads her to renounce her passion for a baron at the same time as she agrees to become his wife in a Platonic relationship. The novel, especially its overwrought conclusion, provoked a heated debate, and within a few weeks Copenhagen was flooded with articles and pamphlets for and against Clara Raphael’s ideas. Mathilde Fibiger herself, strongly supported by Grundtvig, eagerly participated in the debate with a new epistolary novel, *Et Besøg* (1851; A Visit). Here she elaborates her views on the suppression of women, and in the novel *Minona* (1854) she criticizes marriage as an institution, attacking [...] the sexual hypocrisy of the time.” (Sven H. Rossel i Rossel 1992 s. 226)

“*Det Nittende Aarhundrede* kaldte de to brødre Brandes det tidsskrift, hvor de første gang samlede tropperne, og navnet var en fanfare. Der skulle sættes skel mellem før og nu. Det samme skel lå i begrebet det moderne gennembrud. I *Det moderne Gjennembruds Mænd* (1883) præsenterede George Brandes dem, han selv opfattede som de skandinaviske hovednavne i denne bevægelse, han 12 år tidligere havde sat i gang. Selv om Brandes ikke fandt, at gennembrudsmændene helt og fuldt levede op til hans ideale fordringer, kunne han dog mønstre mere end en håndfuld forfattere: J.P. Jacobsen, Holger Drachmann, Erik Skram, Edvard Brandes, Sophus Schandorph, Karl Gjellerup, Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson. Hvis han havde taget gennembruddets kvinder med, har man senere påpeget, kunne han have tilføjet bl.a. Olivia Levison, Amalie Skram og Victoria Benedictsson.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Betegnelsen “det moderne gennembrud” stammer fra danskeren Georg Brandes (1842-1927), som i 1883 udgav en bog om samtidens vigtigste forfattere i Norden. Bogen hed: “Det moderne gennembruds mænd”. Betegnelsen er senere kommet til at karakterisere den periode i nordisk litteratur, som omfatter 1870- og 1880’erne, og den har særlig været anvendt om den realistiske og naturalistiske litteratur i epoken. Den har i første række dækket romaner og dramatik, og har været knyttet til en samfundskritisk og kulturradikal digtning. “Det moderne gennembrud” kanstå som det litterære udtryk for den forandring, som de skandinaviske samfund gennemgik i de sidste årtier af det 19. århundrede. Da begrebet blev skabt, blev det netop anvendt for at betegne den holdning, som prægede den radikale intellektuelle gruppe i samfundet. De mente, de stod for et intellektuelt, litterært, socialt og livssynsmæssigt fremskridt i forhold til et forbenet og tilbagestående samfund.

Betegnelsen det moderne gennembrud dækker altså den kamp, som under litterære former blev ført for en radikal og liberal politisk holdning.” (Rønning 1982)

“I Danmark blev Naturalismen kendt som Det Moderne Gennembrud, der dominerede det danske samfund 1870-90. Georg Brandes, der var en nybagt doktor i æstetik, skød bevægelsen i gang ved en række forelæsninger ved Københavns Universitet. Her talte han varmt for en kunst og litteratur, der turde gøre op med den romantiske periodes klæge Biedermeier-idyl med alle dens fortelser, fortrængninger og tyngende, kristne normer. I stedet ønskede Brandes en stærk og ubundet litteratur, der intet stak under stolen, men i stedet trak samfundets problemer frem i lyset og turde sætte dem under debat. Alt for længe havde litteraturen ifølge Brandes handlet om kærlighed, længsler og drømme om tiden, der var engang. Nu skulle den handle om noget vigtigt – den nye tids idéer og spørgsmål, eksempelvis spørgsmål angående religionen, det enkelte menneskes frihed og kvindens stilling i ægteskabet og i samfundet.” (Tore Daa Funder i <https://faktalink.dk/titelliste/natu>; lesedato 22.04.21)

Brandes var opptatt av den danske filosofen Søren Kierkegaard som vektlagte individets ansvar for sitt eget liv og mot til å stå for sine overbevisninger.

“Et halvt år efter pariserkommunen indledte Georg Brandes den 3. november 1871 en forelæsningsrække ved Københavns Universitet om “Hovedstrømninger i det 19. Århundredes Litteratur”. Forelæsningerne kom til at strække sig over flere år og blev senere udgivet i seks bind. I indledningen til forelæsningerne skriver Brandes: “Hovedarbejdet vil blive gennem en Mangfoldighed af Canaler at lede de Strømninger, som havde deres Udspring i [den store franske] Revolutionen og Fremskridtsideerne, herind og at standse Reactionen paa alle de Punkter, hvor dens Opgave historisk er endt.” Brandes ville forfølge fremskridtstankerne og bringe dem til Danmark og Norden ved at gennemgå den måde de ytrede sig på litterært. Han påviser hvorledes den europæiske litteraturs historie er en dialektisk bevægelse [dvs. vekselvirkning] mellem revolutionære og reaktionære strømninger. Ud fra dette perspektiv forstår han litteraturen i Europa som en historisk proces og litteraturkritikken som et våben i kampen for friheden. Mens det indenfor den europæiske litteratur forholder sig således, at den dialektiske udvikling mellem revolution og reaktion leder frem mod større frihed – og reaktionen derfor har en historisk berettiget funktion – er det i Danmark kun reaktionen, der hersker i åndslivet. Norden og specielt Danmark er bagstræberisk i forhold til resten af Europa. De frihedsidéer som der har sat sig igennem politisk, idéhistorisk, videnskabelig, moralsk og litterært, har ikke ytret sig i Danmark, som Brandes ser det. Derfor opfattede han sit arbejde som et led i den proces, der skulle bringe den moderne forsknings frihedsorienterede principper til det tilbagestående Norden. Forelæsningerne kan tjene som en nøgle til debatten om litteraturen i denne periode. Temaet var egentlig en litteraturhistorisk oversigt over den europæiske litteratur fra den franske revolution og fremad. Men forelæsningerne var i realiteten et forsøg på ved litteraturhistoriens hjælp at hævde den radikale liberalismes

principper og anvende dem på et historisk materiale. De er indlæg i en samtidig strid, og var både ment som og blev opfattet som politiske indlæg.” (Rønning 1982)

“Litteraturen og de samfundsmæssige fænomener som Brandes betragter litteraturen i forhold til, skulle give den nordiske radikalisme en historisk forankring og legitimere de radikale holdninger. De indplaceres i et europæisk perspektiv, som står i modsætning til den provinsielle nordiske konservativisme. Brandes arbejder ud fra en holdning om, at der findes en klar sammenhæng mellem liberalismen som økonomisk og politisk struktur, og dens ideologiske udformning som den kommer til udtryk blandt andet indenfor litteraturen. Forelæsningerne blev af de konservative kræfter opfattet som noget i retning af en opfordring til revolution, og af de radikale som den store sandhed. Sammen med de følgende artikler og bøger som Brandes skrev, dannede forelæsningerne basis for den litterære udvikling i Skandinavien.” (Rønning 1982)

Brandes mente at Danmark var “håbløstbagefter i sammenligning med de toneangivende lande. Kulturhelten i Danmark var en romantisk driver som Oehlenschlägers Aladdin, der bare ventede på, at appelsinerne skulle falde ned i hans turban. Den moderne kulturhelt, derimod, var en realist, der var i pagt med sin tid. Som en ingeniør forstod han at kanaliserer tidens kræfter og strømninger. Målestokken for dette arbejde var: friheden til at forme sit eget liv; fornuftens til at vejlede denne frihed; og fremskridtet som det strålende resultat. Vejen ind i det, Brandes kaldte “en stedse idealere opfattet Frihed, Civilisationens og Fremskridtets endeløse Triumftog” gik gennem en debat, hvor alle autoriteter var til diskussion. Som han formulerede det: “En levende litteratur kendes på, at den sætter Problemer under Debat”. Det var det kulturpolitiske, ikke det samfundspolitiske, der interesserede den åndsaristokratiske Brandes, men som debatforum blev litteraturen en slags parlament og samtidig en institution med stærk inspiration fra den presse, som oplevede sit store gennembrud i anden halvdel af det 19. århundrede. Viggo Hørup, der sammen med Edvard Brandes grundlagde *Politiken* i 1884, sagde senere, at der kunne bygges en alliance mellem dem, der ville den litterære realisme, og dem, der stræbte efter politisk realisme.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandes ønskede at tage afsked med fortidens idealer, som han så som et udtryk for det, han kaldte “Autoritetsprincippet”. Som modsvare til dette satte han “Individualitetsprincippet” og “Solidaritetsprincippet”. Det sidste interesserede ham dog ikke nævneværdigt. Det var det fri individ, som var hovedpersonen i hans verdensbillede, og friheden førte til en kritisk front over for institutioner som kirken og ægteskabet. Videnskaben, derimod, blev identificeret med frihed – “den frie Tanke”, som det hed hos Brandes. Charles Darwins afskedigelse af den bibelske skabelsesberetning var et mønster på denne tanke. [...] Brandesianerne eller “Fritænkerne”, som de også kaldtes, vakte uhyre opsigt.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandes encouraged one of his young followers, the author Jens Peter Jacobsen, to translate Charles Darwin, and the ideas of that Englishman were, of course, a shock to the old cultural elite.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 263)

“[E]fterfølgende blev ikke mindst Henrik Ibsen samtalestof, da han i *Samfundets Støtter* (1877) satte fokus på den kapitalistiske projektmager, eller når han i *Et Dukkehjem* (1877) satte ægteskabsinstitutionen under debat. J.P. Jacobsen, der oversatte Darwin til dansk, rejste i romanen *Niels Lyhne* spørgsmålet om et meningsfuldt liv uden for religionen, og Holger Drachmann førte med digtet “Engelske Socialister” samfundskritikken ind i lyrikken. Titlen på Sophus Schandorphs roman *Uden Midtpunkt* (1878) fortæller om et opbrud for den drøm om en enhedskultur, som beherskede Guldalderens forfattere, ligesom titlen på hans roman *Smaafolk* (1880) røber det sociale som et af de nye perspektiver. Bjørnstjerne Bjørnsons *En Fallit* (1875) og Victoria Benedictssons *Pengar* (1885) understreger, at den nye realisme omfattede den økonomiske virkelighed.” (Martin Zerlang i https://denstoredanske.lex.dk/det_moderne_gennembrud; lesedato 26.08.21)

“Brandesgenerationens samfunds kritik var en fortsættelse af den radikale borgerlige kritik fra den franske revolution. Den tog udgangspunkt i utopien om frihed, lighed og broderskab. Det var en kritik rettet mod samfundet for ikke at opfylde idealerne fra revolutionen. Det var den kæmpende liberalism, der kom til udtryk i “gennembrudsgenerationens” holdninger. Den radikale samfunds kritik var i første række rettet mod indskrænkninger i de individuelle friheder. Den drejede sig om kamp for åndsfrihed og seksuel frihed. Det var i langt mindre grad en kritik, der havde socialpolitiske konsekvenser. Formålet med kritikken var ikke at skabe et totalt brud med det liberale borgerskab, der var gennembrudsgenerationens vigtigste publikum. Kritikken var rettet mod det konservative borgerskabs og embedsmandsstatens magtmisbrug. Brandes’ radikalisme var antiborgerlig i den forstand, at konsekvensen af dens holdning egentlig ville måtte indebære et brud med borgerskabet. Men den var tvetydig. Den havde et ben i den utopiske radikalisme, og et ben i det etablerede samfund. De centrale kredse i den radikale intelligentsia var både frie forfattere, skribenter og kunstnere, samt borgere og embedsmaænd – det borgerlige samfunds kritikere og bærere på én og samme tid. Med “det moderne gennembrud” blev den progressive borgerlige ånd fra 1789 reaktivert. [...] Det var en politisk strid, der kun berørte dem, der havde adgang til og var en del af den offentlige debat i foreninger, tidsskrifter og aviser. Den var ikke samlet omkring bestemte organisationer, men blev udkæmpet gennem individuel argumentation, gennem forelæsninger, taler, artikler og bøger. Litteraturen spillede i denne sammenhæng en helt central rolle, for i den blev problemstillingerne konkretiseret. Publikum var i første række det dannede liberale borgerskab og den nye gruppe af intellektuelle, som havde tilknytning til de nye offentlighedssammenhænge, der var vokset frem i anden halvdel af det 19. århundrede.” (Rønning 1982)

Autoriteters hykleri ble et vanlig tema, enten det gjaldt politikere, lærere, prester, rike forretningsfolk eller andre grupper med makt og innflytelse. Konservative maktpersoner med deres pliktmoral og hykleri forårsaker mye undertrykkelse og lidelse, noe forfatterne ville avsløre i sine bøker.

Dansken Erik Skram var “an ardent supporter of the Modern Breakthrough. More so than Brandes’s other followers, he took up the leader’s message that women should be liberated from the shackles of marriage and be allowed the same sexual freedom as men. His novel *Gertrude Coldbjørnsen* (1879) accentuates, as did Victoria Benedictsson’s *Pengar* (1885; Money), that it is a crime against human nature to marry for the sake of security or for upholding the norms of bourgeois society. As a critic in *Tilskueren* he served as a watchdog over the writers whom he considered a part of the movement. Edvard Brandes (1847-1931), Georg’s brother, also served as a doctrinaire critic who kept the troops in line; in addition, he wrote a series of topical plays that carried out, to the letter, his brother’s dictum that problems ought to be debated. Those plays, though composed with much less talent, resemble the plays from Ibsen’s middle period. It should be recalled, however, that texts that in retrospect seem dusty and lifeless were once the literary journalism of their day and called forth emotion and protest.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 273)

“Adele Marie (Adda) Ravnkilde (1862-83) authored three novels, all of which were published, after her suicide, in versions abridged by male editors. Even if her work might have been distorted, those novels show promise, passion, and an astute sense of the problems that the liberated woman must face. *Judith Fürste* (1884) – published with a preface by Georg Brandes – and *En Pyrrhussejr* (A Pyrrhic Victory) suggest that the young author had a sharp eye for the sexual games people play within the bourgeoisie, but in spite, or rather because of, her insights, she shows that a male-dominated culture fosters masochistic inclinations among women.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 274)

Den danske forfatteren Henrik Pontoppidan skrev romaner og noveller. “Pontoppidan’s debut in 1881, *Stækkede Vinger* (1881; Clipped Wings), and his following collections of short stories, some of which depict the rural poverty of hypocritical Denmark with a brutal honesty hitherto unknown, place him firmly within the Modern Breakthrough. [...] Just as Ibsen was engaged in exposing sham wherever it could be detected, Pontoppidan emerged as an individualist and a disillusioned idealist whose ultimate concerns could not be contained within the confines of the Modern Breakthrough’s reformist goals.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 277-278)

“Karl Gjellerup (1857-1919) was initially one of the most fervent admirers of Georg Brandes. His first collection of poetry, *Rødtjørn* (1881; Red Thorn), was a celebration of the radical ideas that would change the world, and his novel *Germanernes Lærling* (1882; The Teutons’ Apprentice) contains a sharp attack on

Christian theology. Gjellerup, however, like many others, turned against what he saw as the shallowness and materialism of the Breakthrough movement, and he delved, much like the later Ibsen and Strindberg, into exploring the irrational niches of the mind.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 274)

“Ikke al litteratur som udkom i perioden er “gennembrudslitteratur”. Målt i antallet af bøger stod denne litterære retning svagt. Betegnelsen havde både i samtiden og i eftertiden et klart ideologisk aspekt: Det var anvendt som besværgelse, skabt af dem som følte, at deres måde at stille problemerne op på var den moderne og tidsrigtige. Der er heller ikke tale om en klart afgrænset epoke. Problemstillingerne der præger “det moderne gennembrud” har allerede deres udspring i tiden før 1870’erne og holder frem til efter 1890’erne. Til trods for at begrebet er knyttet til litteraturhistorien, dækker det problemstillinger, som ligger udenfor de egentlig litterære spørgsmål.” (Rønning 1982) “Man mener tradisjonelt at det moderne gjennombrudd ebbet ut rundt 1890-årene i Skandinavia, men det har skapt tendenser som vil være synlige i lang tid fremover – som gjør det vanskelig å trekke en klar linje for hvor perioden slutter.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

Utviklingen innen naturvitenskapene la premisser for litteraturen under det moderne gjennombrudd. Virkeligheten og hverdagen ble raskt endret for folk flest fordi industrialiseringen kom til Norden med nye maskiner og forbruksvarer, elektrisitet, flytting fra landsbygda til byene (urbanisering), arbeiderklassens kraftige vekst, bedre kommunikasjoner (jernbane, telegraf, etter hvert bil), overgang fra naturalhusholdning til pengehusholdning på bygdene og sterkt befolkningsøkning pga. bedre medisiner (og derfor stor utvandring til USA).

I Norge begynte industrialiseringen midt på 1800-tallet, blant annet med tekstilfabrikker. “1850-årene er kanskje det tiår i Norges historie som best fortjener karakteristikken “overgangstid”. Det moderne industrisamfunn med pengehusholdning, jernbane og telegraf bryter inn i et gammelt, statisk bondesamfunn; det politiske demokrati og bonde- og arbeiderreisningen begynner å utfordre embetsmannsstaten; og samfunnskritikk og tilnærmet realistiske skildringer av bygdemiljøet blander seg inn i litteraturens idylliske, historisk-romantiske uvirkelighet.” (Dahl 1975 s. 44)

I Norge var det en flerdobling av industriarbeidere i siste halvdel av 1800-tallet. Det vokste fram en arbeiderklasse der mange arbeidet i fabrikker. Det norske Arbeiderparti ble stiftet i 1887, og var et parti som talte denne klassens sak overfor borgerskapet og embetsstanden. Men samtidig som noen samfunnsmotsetninger og -konflikter ble tydeligere og sterkere, var det hos mange i samfunnet en sterkt tro på framskritt og en positiv utvikling i retning mer velstand for alle.

Forfatteren Inge Krokann har beskrevet det han kaller “det store hamskiftet i bondesamfunnet” på 1800-tallet. En rekke nye landbruksmaskiner kom i bruk,

trukket av hester eller okser, slik at det ikke var behov for så mange personer i arbeid på åkrene og engene som tidligere. Husdyrdrift ble vanligere, fordi norsk korn ble utkonkurrert av importert korn.

“Det moderne gjennombrudd oppstår i en tid hvor Norge som resten av de europeiske landene endrer karakter, blant annet på grunn av industrialisering. [...] Det utvikler seg et stort økonomisk skille mellom de hardtarbeidende fabrikkarbeiderne, som bor i dårlige boliger, og fabrikkeierne som lever et liv i luksus. Som følge av de nå tydeligere sosiale klasseskilletene oppstår det spenninger mellom klassene, hvilket leder til debatt rundt de sosiale forholdene i pressen og i litteraturen. Debatten føres først og fremst av en gruppe intellektuelle mennesker fra kulturlivet, som for alvor får problemene frem i lyset og setter dem under debatt. [...] I andre halvdel av 1800-tallet gjennomgår Norge det som i ettertid kalles for “Hamskiftet” i jordbruket. Bøndene legger de gamle, tunge metodene for jordbruk bak seg og adopterer heller nye, moderniserte og markedsrettede tilnærminger til jordbruk.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

En del av i befolkningen, og særlig den såkalte kultureliten, opplevde det som om de levde i en helt ny tidsalder, og at de nå kunne tenke nytt og radikalt. I litteraturen var det først nå det endelige bruddet med romantikken kom, ved at forfatterne i større grad vendte seg i retning sin egen samtid og sitt eget samfunns muligheter og problemer.

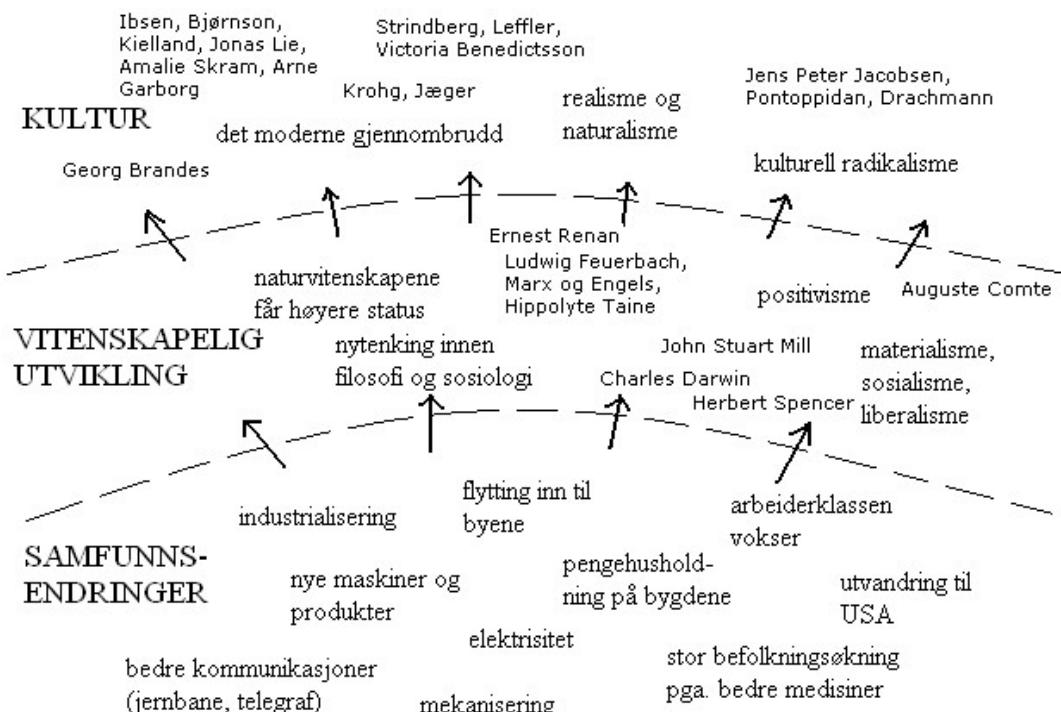
Det kunne se ut som om framskrittet hadde kommet på alle områder. Men noen problemer ble værende igjen eller økte, f.eks. fattigdom, alkoholisme og prostitusjon. Det var undertrykkende sosiale ordninger i ekteskapet, familien, arbeidslivet, skolen, kirken osv. Kirken ble spesielt voldsomt angrepet, delvis av forfattere som var overbeviste darwinister.

Ekteskapet som borgerlig institusjon ble ofte kritisert, både fordi mange giftemål var fornuftsekteskap der kvinnen ”solgte seg” til mannen, og fordi også gifte kvinner ble behandlet som umyndige mennesker. Undertrykte mødre undertrykte sine døtre og førte slik videre et system gjennom generasjoner. Forfatterne ønsket ekteskap basert på kjærlighet og med gjensidig respekt og livsglede. De ønsket modige mennesker som våget å gjøre opprør mot undertrykkelse.

Elise Auberts roman *Dagny* (1882) ”er et forsvarsskrift for borgerlige kvinners adgang til arbeidslivet og et angrep på hulheten i småbyen, der overklassen forakter butikkjomfruen mens de selv er på fallittens rand. Dagny representerer den unge generasjon kvinner som får utdannelse, har økonomisk ansvar og arbeider – en som handler i samsvar med Elise Auberts artikler fra 1870-årene. Problematikken fra *Dagny* går igjen i romanen *Stedbarnet*, men hun er også klar over at mange kvinner fortsatt ser på ekteskapet som en økonomisk transaksjon” (Elisabeth Aasen i https://nbl.snl.no/Elise_Aubert; lesedato 17.02.24).

Det moderne gjennombrudd kan kalles en “borgerlig opplysningstid” fordi borgerlige forfattere ønsket å “utdanne” sine leser til å forstå og forbedre samfunnet. De ville transformere samfunnet via den engasjerte litteraturen. Mange skrev tendensdikting, med overtydelige forbedringsforslag. Idealene var frihet, likhet og hvert individs selvstendighet.

Samfunnsutviklingen i perioden og nyvinninger innen teknikk og vitenskap er grunnlaget for mye av den radikale kulturkampen:

“Det er i denne periode, den moderne presse og de moderne forlag etablerer sig i Skandinavien. Georg og hans broder Edvard Brandes var f.eks. blandt dem, der stod bag oprettelsen af avisens “Politiken” i 1884. Denne avis var den radikale intelligentsias viktigste talerør og var på sin tid den mest moderne og mest europæiske af de skandinaviske aviser. Med forlagssystemet træder forfatterne frem som en specialiseret gruppe. De kan i mange tilfælde ernære sig gennem deres intellektuelle og kunstneriske virksomhed. Brandes fik f.eks. aldrig det professoratet, som han på mange måder var selvskeven til, og virkede hele sit liv som “fri” skribent. De intellektuelle og kunstnerne frigør sig fra velgørernes, mæcenatets lønker, men binder sig samtidig til et litterært og kunstnerisk marked. På denne tid får det kulturelle marked et betydeligt omfang i Skandinavien – med centrum i København. De norske gennembrudsforfattere udkommer f.eks. i stor udstrækning på det danske forlag, Gyldendal. De nye forhold som skribenterne stod overfor, er skildret i flere romaner fra perioden, f.eks. i August Strindbergs “Röda rummet” (1879) og Herman Bangs “Stuk” (1887).” (Rønning 1982)

Litteraturkritikken “i Norge og Danmark på attenhundretallet led av en del ideologiske skavanker [...]. Noen av de verste utslagene finner vi i tiden rundt det moderne gjennombruddet, da den nye og samfunnskritiske litteraturen ble sablet ned i avis etter avis fordi den ble ansett for å være en forbrytelse mot den sanne og rene poesi. Her gikk det over stokk og stein, for å si det mildt, blant annet ble Bjørnson utsatt for dulgte trusler om politianmeldelse og tukthus av Morgenbladets kritiker etter utgivelsen av skandalestykket *Kongen* (1877). Ibsen fikk lignende behandling etter utgivelsen av *Gengangere* (1883) der det i Morgenbladet blant annet heter at denne boken “ikke hører hjemme på julebordet i et kristent hjem”, mens Aftenpostens anmelder skriver at “stykket gjør et motbydelig inntrykk”. [...] Denne typen kritikk hadde forresten sitt motsvar blant de liberale, det moderne gjennombrudds forkjemper, for eksempel brødrene Brandes. De så seg nemlig ofte nødt til å bedrive partikamp også når de skrev kritikker, slik at de ikke gikk av veien for å hylle det moderne gjennombruddets forfattere helt uavhengig av den litterære prestasjonen – altså kun for å drive propaganda for en bestemt type litteratur. En slik partikamp er likevel ikke nødvendigvis et onde: den var i hvert fall ofte helt nødvendig for å bane veien for en type litteratur som brøt med de gjengse oppfatningen om hva litteratur er og bør være.” (Frode H. Pedersen i http://www.kritikerlaget.no/nor/pages/866-litteraturkritikk_fr_og_n; lesedato 06.08.14)

“Gennembrudsgenerationen tager det første skridt bort fra den traditionelle borgerlige offentlighed og ind i en isoleret og kritisk kunstnerisk institution. Indenfor denne kan drømmen om den absolutte frihed opretholdes, men så snart den kommer i kontakt med virkeligheden, har drømmen en tendens til at træde frem som blotte idealer uden materiel forankring. [...] I overgangen mellem 1880- og 90’erne kommer der en slags skuffelse til udtryk over, at de liberale ideer ikke lader sig realisere. Det ændrer i og for sig ikke troen på ideerne, men ændrer snarere retningen mod psykologiske problemer. Frihedslængslen knyttes i stærkere grad til realiseringen af personligheden end til kamp mod sociale autoriteter og normer.” (Rønning 1982)

“Et centralt træk ved gennembrudslitteraturen var, at den bragte forskellige livsområder sammen. Kritikken af det nye kapitalistiske samfund, hvor pengene kommer til at dominere de mellemmenneskelige relationer, knyttes f.eks. til spørgsmål som har med moralsk integritet, magtforhold og degeneration at gøre. I flere af værkerne fra denne periode er angrebet på det nye kapitalistiske samfund helt tydeligt. Økonomi og moral knyttes sammen i romaner af f.eks. Alexander Kielland og Jonas Lie. Et værk som “John Gabriel Borkman” af Henrik Ibsen viser bl.a., hvorledes pengene kommer til at være ødelæggende for kærligheden. I flere værker som tager de økonomiske forhold op, er det et centralt træk, at kærligheden ofres for pengene, og at kvinden må sælge sig. I romanen “Penge” af Victoria Benedictson er dette f.eks. tilfældet. Det antiautoritære træk kommer også klart til udtryk i opfattelsen af de pædagogiske spørgsmål. Angrebene bliver særligt sat ind mod den døde kundskabstilegnelse i de gamle gymnasier. Latinskolerne bliver gjort til en slags billede på den reaktionære holdning til viden, uddannelse og

ungdommens rettigheder. Istedet for terpning af latinske gloser og brutal autoritetsudøvelse bliver der krævet større vægt på realfag, praktiske færdigheder og en human pædagogik. Angrebet på den gamle skole kan eksemplificeres med Kiellands “Gift”, som også er en roman der behandler moral og økonomi.” (Rønning 1982)

Kvinner innen borgerskapet krevde flere rettigheter og mer likestilling, f.eks. stemmerett, arverett, rett til særeie, utdanning, og rett til arbeid med en lønn til å leve av. Norsk Kvinnesaksforening ble etableret i 1884. Under en tale for arbeidere i Trondheim i 1885 sa Ibsen at han ønsket et “adelskap” av frie mennesker, og at det var arbeidere og kvinner som kunne drive fram en utvikling i den retning.

“Centralt i “det moderne gennembrud” og i Brandes’ virke står kampen for ligestilling mellem kønnene og i denne sammenhæng for et mere åbent syn på seksualitet. Allerede i 1869 udgav Brandes sin oversættelse af John Stuart Mills bog “Kvindernes undertrykkelse” og forsynede den med en indledning. Kvindernes rettigheder var også motivet i en række litterære værker som udkom i denne periode. Blandt de mest kendte er Henrik Ibsens “Et dukkehjem”, Amalie Skrams ægteskabsromaner og Jonas Lies to “familieromaner” – “Familien på Gilje” og “Kommandørens døtre”. Både om dette spørgsmål og om det nært forbundne tema – den fri seksualitet – herskede stor uenighed i samtiden, og selv ikke blandt de radikale forfattere var holdningen til problemerne entydig.” (Rønning 1982) Jonas Lie skrev direkte at “Så kom Brandes og lærte oss”.

“Debatten som er blevet kaldt “sædelighedsfejden” drejede sig om den eksisterende dobbeltmoral på det seksuelle område, forbindelser indenfor og udenfor ægteskabet, prostitutionen og lige krav og rettigheder for mænd og kvinder. I sædelighedsfejden kan man uddrage tre hovedpositioner, der stod forholdsvis stejlt overfor hinanden. På den konservative fløj stod tilhængerne af den herskende moral. De mente, at mand og kvinde var skabt forskellige, og at de havde forskellige krav til seksuelivet. Selv om det principielt nok var sådan, at begge parter skulle indskrænke deres drifter til ægteskabet, var brud på Bibelens sjette bud en utilgivelig synd for kvinden, mens det for mannen var en uheldig men accepteret forseelse. For mannen var ikke som kvinden i stand til at tøjle sine drifter. Borgerskabets kvinder skulle være det dydige symbol for moralen og holdes uvidende om kroppens funktioner. Manden kunne få afløb for sine ”utøjlelige drifter” gennem prostitutionen. Denne dobbeltmoral indebar et forsvar for ægteskabet, der var indstiftet af gud, og for prostitutionen der var reguleret af samfundet. Overhovedet det at tale om denne moral, blev betragtet som et tegn på usædelighed af de konservative. Sådanne forhold skulle forties. Det var skadeligt for moralen og samfundet at trække dem frem. I en mellemposition stod de, der krævede samme kyskhedskrav for mænd og kvinder, og som krævede at alt seksualliv skulle være forbeholdt ægteskabet. Kønslig afholdenhed før ægteskab og streng monogami indenfor blev af denne fløjs vigtigste talsmand, Bjørnstjerne Bjørnson, også koblet til angreb på prostitutionen og til forsvar for indførelsen af forplantningslære for unge mennesker af begge køn.

I skuespillet “En handske” (1883) fører Bjørnson disse synspunkter frem.”
(Rønning 1982)

“Den radikale fløj i debatten [“sædelighedsfejden”] var tilhængere af tolerance i opfattelsen af seksualiteten, og så med skepsis på ægteskabet som den institutionen, der skulle regulere de kønslige forbindelser. De mente, at ægteskabet undertrykte den menneskelige frihed, og specielt kvindernes rettigheder. De vendte sig mod den opfattelse, der herskede på begge de andre fløje, at kønslivet i sig selv var syndigt, og mange af dem knyttede forbindelser mellem seksualmoralen og den sociale ulighed. Prostitutionen blev f.eks. opfattet som et udtryk for det kapitalistiske samfunds opbygning. Denne opfattelse kommer blandt andet til udtryk i Christian Krohgs roman “Albertine” (1886). Deres ideal var, at erotiske forbindelser kun skulle angå de enkelte mennesker. Kun når det gjaldt om at straffe forbrydelser eller forsøre børnenes rettigheder, skulle det offentlige kunne gøre ind. Kravene om askese og seksualtugt gjorde det mulig for dobbelmoralen og prostitutionen at trives. Den frie kærlighed mellem frie individer var det eneste, der kunne skabe rene forhold på kønsmoralens område. Blandt dem der forsvarerede denne holdning var Brandes, Arne Garborg og Hans Jæger.” (Rønning 1982)

“De centrale spørgsmål i “sædelighedsfejden” er nært knyttet til de problemer man finder i Brandes’ litteraturkritik. For det første drejer det sig om den uindskrænkede individuelle frihed, for det andet opfattes den radikale position som knyttet til et videnskabeligt syn på kønsdriften og for det tredje viser striden, at den radikale position havde sine begrænsninger, i og med at den ofte var abstrakt. Den tog ikke hensyn til, at den seksualopfattelse der var radikal, også kom til at styrke mandens position. Ikke fordi dette var hensigten, men fordi mandens rettigheder allerede var sikret. Brandesfløjens holdning blev derfor utsat for kritik fra den tidlige kvindebevægelse. Kritikken gik bl.a. ud på, at de radikale var idealistiske, og at de havde et kvindedyn, hvor kvinden i praksis ville komme til at blive behandlet som seksualobjekt.” (Rønning 1982)

Brandes konsentrerte seg om “de emnene som er kontroversielle. Samfunnets sosiale og politiske problemer skal tas opp og diskuteres. Det samme gjelder tingene som foregår i intimsonen. Alt som foregår innenfor hjemmets fire vegger skal også fortelles og diskuteres. Dette fører blant annet til en opphetet moralfeid og en debatt om de sosiale forholdene i Norge. [...] [Ibsen og Bjørnson] skaper internasjonalt kjente realistiske samtidsdramaer. Emner som forhold mellom kjønnene, kvinnenes rolle i samfunnet, sosiale forhold, religion og samfunnssproblemer blir nå plutselig diskutert på scener foran fullsatte teatre – i karakterenes egne stuer. Plutselig blir Norges befolkning konfrontert med temaer og problemstillinger som tidligere hadde vært tabu. Litteraturen fra det moderne gjennombrudd er altså kritiske tekster som forholder seg til den konkrete og sosiale virkeligheten. Det moderne gjennombruddets mest typiske sjanger var romaner og dramaer.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd; lesedato 21.08.21>)

“I det moderne gjennombruddet er norskfødte Amalie Skram den mest betydningsfulle av de kvinnelige forfatterne. Hennes liv er svært turbulent. Hun gifter seg i svært ung alder med en ti år eldre mann, hvilket viser seg å være et svært ulykkelig ekteskap. Dette ekteskapet gir henne senere inspirasjonen til å skrive sin første roman, *Constance Ring*, som handler om et ulykkelig tvangsekteskap. Med en naturalistisk stil beskriver romanen forholdene for tidens undertrykte kvinner. [...] Amalie Skram skriver romaner om kvinner. Det gjelder både middelklassens kvinner, som holdes nede og lever et kjedelig liv, så vel som prostiterte kvinner. Nettopp en prostitert kvinne er hovedperson i romanen *Lucie* fra 1888. Generelt behandler Amalie Skrams litteratur på ulike måter kjærlighet, ekteskap og seksualitet og på den måten kan hennes forfatterskap forstås som en del av moralfeiden. Senere i sitt forfatterskap kaster Amalie Skram seg over å beskrive forholdene for psykisk syke i samfunnet. Hun har selv stiftet bekjentskap med hva det innebærer å være innlagt på et psykiatrisk sykehus. Amalie Skrams liv er nemlig preget av psykiske problemer, som gjør at hun flere ganger må legges inn for behandling. Romanene *Professor Hieronimus* og *På Sct. Jørgen* handler nettopp om dette. Det er første gang at disse forhold beskrives i litteraturen og det er med på å bane veien for den psykologiske realismen. I dag er Amalie Skram i høy grad kjent for hvordan hun beskriver forholdene i ekteskapet og psykiatriens behandlingsmetoder rett ut og ærlig, samt for hennes forsvar av de sosialt utsatte menneskene i samfunnet.” (<https://skolediskusjon.no/kompendier/norsk/moderne-gjennombrudd>; lesedato 21.08.21)

“Begrænsningerne i de kulturradikale positioner ligger i den manglende mulighed og evne til at knytte sig til nogen politisk kraft udenfor de intellektuelle grupperinger – de forblev indenfor de borgerlige og intellektuelle offentligheds-sammenhænge. Dette kommer bl.a. til udtryk i debatten om kvindefrigørelse, som i første række var knyttet til spørgsmålet om den enkelte kvindes frigørelse som individ og til den borgerlige kvindes mulighed for at realisere sig selv og skaffe sig en selvstændig økonomisk position i de nye kvindeerhverv, som den økonomiske udvikling på denne tid skabte grundlag for. Angrebene på prostitutionen var mere en kamp mod de borgerlige mænds og samfundets dobbeltmoral, end de var en kamp for de underprivilegeredes og arbejderkvindernes sag. De samme begrænsninger kommer til udtryk i forholdet til den gryende arbejderbevægelse. Denne blev mere opfattet som en udvidelse af den demokratiske kamp mod embedsstaten end som et aspekt ved klassekampen. Den havde på mange måder præg af at være knyttet til ren oplysningsvirksomhed og velgørenhedsarbejde. Ikke desto mindre blev gennembrudsradikalernes standpunkter af både de herskende grupper og af den gryende arbejderklasse opfattet som standpunkter, der truede det eksisterende samfund. Beslaglæggelsen af ”Albertine” førte til store demonstrationer fra arbejderbevægelsens side, og Brandes blev hyldet i artikler i socialdemokratiske publikationer over hele Norden. Nogle af forfatterne havde i perioder også nær tilknytning til arbejderbevægelsens organisationer, og modsætningerne mellem klasserne træder ind som et centralt motiv i den

skandinaviske litteratur. For eksempel i Kristian Elsters “Farlige folk” (1881), Bjørnstjerne Bjørnsons “Over Ævne II” (1895) og Per Sivles “Streik” (1891).” (Rønning 1982)

“Den oprindelige “brandesianske” holdning indebærer en abstrakt kamp for frihed på alle områder, den er antiklerikal og er rettet mod enhver form for indgreb i den individuelle frihed på det kulturelle, det seksuelle og det religiøse område. Begrænsningerne i denne position er, at frigørelsesholdningen ikke knyttes sammen med en analyse af de samfundsmaessige modsætninger udenfor de snævert kulturelle sammenhænge. De erfaringer som de intellektuelle mellemLAG hentede i de sidste årtier af det 19. århundrede, har mange paralleller til de erfaringer som de radikale intellektuelle mellemLAG har høstet i anden halvdel af det 20. århundrede. Den litteratur som udspringer af “det moderne gennembruds” tiår har ligeledes stor betydning, også som nøgle til at forstå vore dages samfund. Det er ikke fordi, den er stor litteratur i sig selv, men fordi den tager problemer op og bearbejder dem, og fordi den udspringer af den tid, da de skandinaviske samfund bliver moderne, i den forstand at kapitalismen for alvor sætter sig gennem.” (Rønning 1982)

“The fervor and optimism of the early Modern Breakthrough tended to obscure the tension existing between two factions within the body of current European thought, although both were present in the proclamations of the young Brandes. On the one hand, the major concern was the achieving of social reform – the common good – as soon as possible, but on the other, paramount significance lay in ensuring the individual’s supreme right to develop freely. These two “demands” are not necessarily incompatible, and were not initially experienced as such, but as political results seemed few and paltry, the interests of the social reformer, who strongly desired a social upheaval, and the wants of the individualist, who primarily demanded to be the master of his or her own fate, were eventually bound to seem at odds.” (Niels Ingwersen i Rossel 1992 s. 263)

“Gjennombruddsforfatterne hadde vært rasjonalister, de hadde satt fornuften og et framskritt basert på vitenskapelig tenkning i høysetet.” (Øystein Rottem i Ettrup m.fl. 1993 s. 11)

“Fra ca. 1920 fikk Island sitt moderne gjennombrudd, et etterslep som nettopp skyldes at moderniteten ikke var nådd Island før da. Til tross for denne usamtidigheten kan man også studere den islandske litteraturen i samspill med litteraturen i resten av Skandinavia. Fordi forbindelsene ellers var så tette i Skandinavia i denne perioden byr den seg i særlig grad fram som et studieobjekt for de som er interessert i internordiske kultur- og samfunnsforhold.” (Øystein Rottem i Ettrup m.fl. 1993 s. 14-15)

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedielexikon.no>